

І. Я. Яцків,
головний спеціаліст, Міністерство юстиції України
ORCID ID: 0000-0002-0225-0439

DOI: 10.32702/2306-6814.2021.18.125

ГРОМАДСЬКА ЕКСПЕРТИЗА ПРОЄКТІВ ТА ЧИННИХ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТІВ ОРГАНІВ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ УКРАЇНИ ЯК ЗАСІБ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЇХ ЕФЕКТИВНОСТІ

I. Yatskiv,
Chief Desk Officer, Ministry of Justice of Ukraine

PUBLIC APPRAISALS OF PROJECTS AND CURRENT LEGAL ACTS OF PUBLIC ADMINISTRATION
BODIES OF UKRAINE AS AN INSTRUMENT FOR THEIR EFFECTIVENESS PROVISION

У статті здійснено теоретичне обґрунтування сутності, видів громадських експертиз як засобу забезпечення ефективності чинних та проєктів нормативно-правових. Виокремлено об'єкти та суб'єкти проведення громадських експертиз. Визначено проблеми застосування громадської антикорупційної, громадської антидискримінаційної експертиз на практиці та запропоновано шляхи їх вирішення. Здійснено порівняння правової природи додаткової громадської антикорупційної, антидискримінаційної експертиз з офіційними експертизами, які проводяться органами державної влади. Досліджено форми проведення консультацій з громадськістю (публічне громадське обговорення, електронні консультації з громадськістю (безпосередні форми) та вивчення громадської думки (опосередкована форма), їх реалізацію на практиці. Запропоновано закріпити у нормативно-правових актах визначення понять: "громадська антикорупційна експертиза", "громадська антидискримінаційна експертиза". Окреслено доцільність активізації процесу проведення громадської антикорупційної, громадської антидискримінаційної експертиз.

The article provides a theoretical substantiation of the essence, types of public appraisals as a means of ensuring the effectiveness of current and projects legal acts. The objects and subjects of conducting public appraisals are highlighted (the entity of public expertise, including in the context of assessing the legal acts effectiveness, is civil society; the object of these appraisals can be defined as the public administration bodies' projects and legal acts).

The problems of applying the public anti-corruption, public anti-discrimination appraisals in practice are identified and the ways of their solution are proposed. The problematic issues of conducting public anti-corruption expertise, in our opinion, include the following ones: the lack of an up-to-date version of the project government act in online access for representatives of civil society, considering the fact that its content is constantly changing; lack of a unified methodology for conducting public anti-corruption expertise; the absence of a formal requirement for the obligatory publication of the public anti-corruption appraisals results.

Comparison of the legal nature of additional public anti-corruption, anti-discrimination appraisals with the official ones, which are carried out by state authorities, is realized. The forms of consultations with the public (public civil discussion, electronic consultations with the public (direct forms) and the public opinion study (indirect form) and their implementation in practice have been investigated. There have been proposed to formalize in legal acts the definitions of the following concepts: "public anti-corruption expertise", "public anti-discrimination expertise". The expediency of activating the process of conducting public anti-corruption and public anti-discrimination appraisals has been determined.

Public examination of projects and current legal acts should be understood as a formally conditioned assessment of these acts by civil society institutions for their compliance with public

necessities and legislative requirements, and the provision of appropriate proposals for their improvement.

In order to assess the effectiveness of projects and current legal acts, public authorities and civil society should be interested in applying public anti-corruption, public anti-discrimination appraisals and those of the executive authorities' activities. At the same time, as evidenced by the information from the "Civil Society and Power" website, the level of public use of these assessment tools, including the public authorities acts effectiveness, is rather low or there is no information about its use at all.

With a view to implementing more actively the public appraisals and public assessment of the public administration bodies' activities by the society, within the framework of which their acts effectiveness is evaluated, it is advisable to amend the current legislation in terms of approval of methodological recommendations for conducting these appraisals and considering their results by public administration bodies, ensuring the promulgation of all versions of public administration bodies' projects legal acts or only the final one, which will be submitted to a vote (by the Cabinet of Ministers of Ukraine, the relevant council) or to be signed by the head of the Central Bodie of the Executive Authority or by the head of the local state administration; ensuring the publication of the appraisal results together with the project act.

The feasibility of activating the public appraisals conduction process has resulted from the need to increase the efficiency of public authorities acts, and, in turn, it would also contribute to the "public authority" — "civil society" dialogue, strengthening public confidence in the entities of power that may become the subject of further scientific research.

Ключові слова: громадська експертиза, нормативно-правовий акт, орган публічного управління, ефективність, громадська антикорупційна експертиза, громадська антидискримінаційна експертиза.

Key words: public examination, legal act, public administration body, efficiency, public anti-corruption expertise, public anti-discrimination examination.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Чисельність проєктів та чинних нормативно-правових актів органів публічного управління невпинно зростає, що зумовлюється необхідністю врегулювання суспільних відносин, однак не є свідченням їх ефективності. На сьогодні в Україні оцінка ефективності як проєктів так і чинних нормативно-правових актів органів публічного управління не має комплексного та систематичного характеру. Вимоги щодо її здійснення передбачені в контексті результативності лише щодо проєктів урядових актів, а також регуляторних актів. Суб'єктом такої оцінки виступає орган публічного управління — розробник чи суб'єкт прийняття нормативно-правового акта.

Водночас, зважаючи, що нормативно-правові акти органів публічного управління, спрямовані на регулювання суспільних відносин, і, як правило, стосуються прав і свобод людини і громадянина, одним із засобів забезпечення ефективності цих актів має стати їх громадська експертиза. Так, на думку О. Лотюк, ефективність прийняття і виконання органами виконавчої влади рішень залежить від громадської експертизи діяльності цих органів, яка є складовою механізму демократичного управління державою [11, с. 75].

Однак відсутність правової основи здійснення громадської експертизи чинних нормативно-правових актів та їх проєктів, закріплення правового статусу, кваліфікаційних вимог до суб'єкта проведення такої експертизи, уніфікації форм підготовки експертних пропозицій, та

обґрунтування щодо підтримання чи відхилення органом публічного управління отриманих експертних пропозицій не сприяють дієвому застосуванню цього засобу забезпечення ефективності нормативно-правових актів.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, В ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ДАНОЇ ПРОБЛЕМИ, ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ

Упродовж останніх років проблематика проведення громадських експертиз активно досліджується вітчизняними та зарубіжними науковцями, зокрема слід виділити наукові дослідження з громадської експертизи нормативно-правових актів таких науковців: О. Літвінов [10], М. Лисенко [9], В. Нестерович [13], І. Онищук [15], Т. Хабарова [20], Т. Хабрієва [21].

Питання ефективності нормативно-правових актів загалом та органів публічного управління зокрема досліджували такі вітчизняні науковці: К. Ємельяненко [4], Н. Онищенко [14], Г. Рибікова і М. Колесник [16], Т. Тараконич [18], М. Теплюк [19] та ін.

Однак названі дослідження є скоріше вузькоспеціалізованими і здійснювалися здебільшого представниками юридичної науки. Науковців з державного управління акцентували увагу на явищі громадської експертизи щодо діяльності органів публічного управління і не виокремлювали її особливості при здійсненні експертизи нормативно-правових актів.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є теоретичне обґрунтування сутності та видів громадської експертизи як засобу забезпечення ефективності чинних та проєктів нормативно-правових, а також виокремлення проблем застосування цих експертиз на практиці та обґрунтування шляхів їх вирішення.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБґРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Громадська експертиза проєктів та чинних нормативно-правових актів відіграє важливу роль у становленні громадянського суспільства та є важливим засобом залучення представників громадського суспільства до процесу нормотворення. Будучи незалежною, вона відноситься також до факторів, що позитивно впливають на розвиток нормотворчості [15, с. 13] або ж її визначають додатковим інструментом забезпечення якості нормативно-правових актів, їх більшої ефективності [21, с. 8].

Окрім цього, така експертиза може бути охарактеризована як така, що доповнює офіційну (державну) експертизу або ж є альтернативною їй. І, як відмічає, М. Шуніна жодна країна не має аналогів такого інструменту впливу громадян на процес прийняття органами публічної влади політичних рішень як громадська експертиза [22].

На думку Г. Атаманчука, "громадська думка являється важливим засобом оцінки ефективності державного управління, хоча за своєю природою є суб'єктивною, водночас з огляду на масовий характер набуває об'єктивності при оцінці ефективності державного управління. Громадська думка являє собою сукупність вільно виражених позицій, точок зору, поглядів великої кількості людей" [1, с. 500]. Громадська експертиза є проявом демократії, дозволяє громадськості та владі ефективно взаємодіяти, налагоджувати діалог на всіх етапах процесу прийняття управлінських рішень [2, с. 10].

У теоретичних розробках до видів громадської експертизи чинних та проєктів нормативно-правових актів науковці відносять: 1) громадську експертизу у сфері охорони здоров'я, громадську екологічну експертизу, громадську наукову й науково-технічну експертизу, громадську антикорупційну експертизу проєктів нормативно-правових актів, громадську експертизу діяльності органів виконавчої влади, гендерно-правову експертизу [13, с. 69—71]; 2) прелімінарну (проводиться аналіз та оцінювання діяльності органів публічної влади на стадії планування та проєктування актів), поточна (здійснюється аналіз та оцінювання як діяльності органів влади загалом, так і їх актів, зокрема), ретроспективна (здійснюється аналіз та оцінювання вже здійсненої діяльності органів публічної влади) — зважаючи на час її здійснення [13, с. 72, 73].

Таким чином, громадська експертиза є складовою забезпечення демократичного управління та виступає засобом забезпечення ефективності нормативно-правових актів (їх проєктів) органів публічного управління.

Безумовною характеристикою громадської експертизи є наявність в якості суб'єктів її здійснення інсти-

тутів громадянського суспільства. І, як зазначає Л. Наливайко "громадська експертиза є діяльністю інститутів громадянського суспільства, спрямована на дослідження, аналіз, оцінку проєктів та чинних нормативно-правових актів. Вона повинна виступати механізмом, що перешкоджає прийняттю некоректних, некомпетентних рішень, а особливо це стосується нормативно-правових актів, на реалізацію яких виділяються значні кошти, а також ті, які пов'язані з життєво важливими для населення управлінських рішень" [12, с. 31].

Таким чином, суб'єктом громадської експертизи в тому, числі в контексті оцінки ефективності нормативно-правових актів є громадянське суспільство, представники якого беруть участь у цьому процесі, як на етапі розгляду проєктів цих актів, шляхом участі у громадському обговоренні цих актів, а також проведенні оцінки чинних правових актів.

Об'єктом громадської експертизи можуть виступати документи, розроблені відповідно до установлених вимог, з дотриманням змісту, форми, виду нормативно-правового акта та правил нормопроєктувальної техніки, запропоновані до прийняття уповноваженим суб'єктом, а також прийнятий суб'єктом публічного управління офіційний письмовий документ, який встановлює, змінює чи скасовує норми права, та містить загальнообов'язкові правила поведінки для невизначеного кола осіб.

Відповідно, об'єктом цих експертиз можна визначити проєкти та нормативно-правові акти органів публічного управління, зважаючи на те, що:

Проєкт нормативно-правового акта — це розроблений відповідно до установлених вимог, з дотриманням змісту, форми, виду акта та правил нормопроєктувальної техніки, запропонований до прийняття уповноваженим органом публічного управління попередній текст нормативно-правового акта.

Нормативно-правовий акт — рішення органу публічного управління, що встановлює, змінює чи визнає такими, що втратили чинність норми права, та містить загальнообов'язкові правила поведінки для невизначеного кола осіб.

Таким об'єктом стають проєкти та нормативно-правові акти Кабінету Міністрів України, ЦОВВ та їх територіальних органів нормативного характеру, Верховної Ради та Ради міністрів АРК, республіканських міністерств та комітетів АРК, голів та керівників функціональних структурних підрозділів місцевих державних адміністрацій, сільських, селищних, міських, районних та обласних рад.

Розуміючи громадську експертизу проєктів та чинних нормативно-правових актів як формально обумовлену оцінку інститутами громадянського суспільства цих актів щодо їх відповідності суспільним потребам і законодавчим вимогам та надання відповідних пропозицій щодо їх удосконалення, вважаємо за доцільне більш детально зупинитися на двох видах громадської експертизи: громадській антикорупційній та громадській антидискримінаційній, а також акцентувати увагу на впливі громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади на оцінку ефективності нормативно-правових актів та їх проєктів.

Спеціальним законодавчим актом який закріплює правовий статус громадської антикорупційної експер-

тизи є Закон України "Про запобігання корупції", відповідно до якого антикорупційна експертиза, в тому числі громадська, — це "діяльність із виявлення в нормативно-правових актах, проєктах нормативно-правових актів положень, які самостійно чи у поєднанні з іншими нормами можуть сприяти вчиненню корупційних правопорушень або правопорушень, пов'язаних з корупцією".

Формальна обов'язкова антикорупційна експертиза здійснюється Міністерством юстиції України щодо проєктів постанов Кабінету Міністрів України та наказів ЦОВВ нормативного характеру, що підлягають державній реєстрації. Антикорупційна експертиза як проєктів постанов Уряду, так і наказів ЦОВВ є складовою правової експертизи, здійснюваної органами юстиції. Окремим суб'єктом проведення антикорупційної експертизи проєктів нормативно-правових актів, що вносяться на розгляд Верховної Ради України або Кабінету Міністрів України, який за власною ініціативою її здійснює, є Національне агентство з питань запобігання корупції.

Натомість, суб'єктами проведення громадської антикорупційної експертизи є громадські ради, громадські об'єднання, фізичні та юридичні особи. З аналітичних матеріалів про взаємодію органів виконавчої влади з громадськими радами протягом 2015 року — 2-й квартал 2021 року, розміщених на офіційному вебсайті Уряду, вбачається, що у 2015 році 3 громадські ради ініціювали проведення 6 антикорупційних експертиз (при МОН (3), Держсанепідслужбі (2), Держлісагентстві (1) та одна громадська рада — при Херсонській облдержадміністрації [7].

У 2016 році 3 громадські ради ініціювали проведення 3 антикорупційних експертиз (при МОН (1), Адміністрації Держприкордонслужби (1), Херсонській облдержадміністрації (1) [7].

Для порівняння, згідно "Звіту про результати проведення антикорупційної експертизи нормативно-правових актів та проєктів нормативно-правових актів Міністерством юстиції України" розміщеного на офіційному вебсайті Мін'юсту у розділі "Правова експертиза нормативно-правових актів" вбачається що протягом 2020 року Мін'юстом проведено антикорупційну експертизу щодо 5193 нормативно-правових актів та проєктів нормативно-правових актів [5].

Враховуючи вищенаведене, кількісні показники проведення громадськими радами громадської антикорупційної експертизи є невисокими, та з 2017 року інформація щодо проведення громадськими радами антикорупційної експертизи відсутня.

Таким чином, інформація щодо діяльності громадських рад при здійсненні громадської антикорупційної експертизи частково аналізується та оприлюднюється на єдиному інтернет-порталі "Громадянське суспільство і влада", водночас інформація про діяльність громадських об'єднань, фізичних та юридичних осіб у частині проведення антикорупційної експертизи, а також систематизована інформація щодо предметів проведення антикорупційних експертизи відсутня. Відповідно, це не дозволяє оцінити можливості громадськості в оцінці ефективності проєктів та чинних нормативно-правових актів органів публічного управління через механізм здійснення громадської антикорупційної експертизи.

До проблемних питань проведення громадської антикорупційної експертизи, на нашу думку, слід віднести:

відсутність актуальної версії проєкту урядового акта в онлайн доступі для представників громадянського суспільства, зважаючи на те, що його зміст постійно змінюється в результаті погоджень, здійснення офіційних експертиз, опрацювання урядовими комітетами та розгляду. Подібна ситуація може виникати і у процесі державної реєстрації нормативно-правового акта органами юстиції. Водночас на етапі громадського обговорення висвітлюється первинна версія проєкту нормативно-правового акта;

відсутність уніфікованої методології проведення громадської антикорупційної експертизи, яка у формі методичних рекомендацій Кабінету Міністрів України сприяла б більш активному залученню громадськості до її здійснення;

відсутність формальної вимоги щодо обов'язковості оприлюднення результатів громадських антикорупційних експертиз. На відміну, від офіційної антикорупційної експертизи, результати якої підлягають обов'язковому оприлюдненню на офіційному веб-сайті органу, який проводить відповідну експертизу, оприлюднення результатів громадської антикорупційної експертизи здійснюються за рахунок відповідних фізичних осіб, громадських об'єднань, юридичних осіб або інших джерел, не заборонених законодавством, як і її проведення. Таке законодавче положення не сприяє розвитку громадської антикорупційної експертизи. Якщо її проведення може здійснювати за рахунок суб'єкта, що її ініціював, то, на нашу думку, оприлюднювати її результати зобов'язаний і орган публічного управління за рахунок бюджетних коштів.

Беручи до уваги, що за результатами 2020 року Україна посідає 117 місце з 180 країн у глобальному рейтингу "Індекс прийняття корупції" [6], доцільним є внесення змін до антикорупційного законодавства з метою більш активного залучення органами публічного управління громадськості до проведення антикорупційної експертизи проєктів та чинних нормативно-правових актів. Саму ж громадську антикорупційну експертизу нами пропонується визначити як оцінку уповноваженими суб'єктами громадянського суспільства, фізичними та юридичними особами, положень нормативних актів (їх проєктів) щодо виявлення в них корупціогенних факторів, що можуть сприяти вчиненню корупційних правопорушень чи порушень, пов'язаних із корупцією та формування відповідних пропозицій спрямованих на усунення цих факторів.

Законодавчою основою проведення громадської антидискримінаційної експертизи, мета якої полягає у виявленні у проєктах нормативно-правових актів норм, що містять ознаки дискримінації є Закон України "Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні" (стаття 8). На нашу думку, громадську антидискримінаційну експертизу більш доцільно розуміти не як виявлення, а як оцінку уповноваженими інститутами громадянського суспільства, фізичними та юридичними особами, положень нормативних актів (їх проєктів) на наявність у них норм, що містять ознаки дискримінації та підготовка відповідних пропозицій з метою забезпечення дотримання принципу недискримінації.

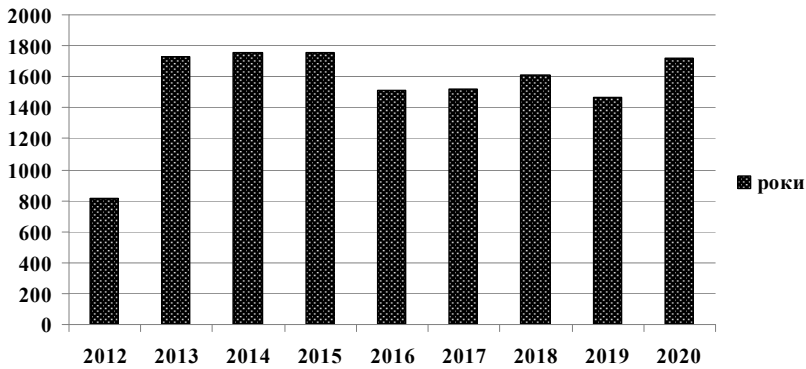

Рис. 1. Кількість нормативно-правових актів, винесених на громадське обговорення за 2012–2020 роки

Джерело: [8].

На відміну від громадської антикорупційної експертизи, порядок проведення громадської антидискримінаційної експертизи, регулюється Порядком проведення уповноваженими суб'єктами громадської антидискримінаційної експертизи проєктів нормативно-правових актів, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 30 січня 2013 р. № 61 "Питання проведення антидискримінаційної експертизи та громадської антидискримінаційної експертизи проєктів нормативно-правових актів". Пунктом 2 цієї Постанови передбачено, що громадська антидискримінаційна експертиза проводиться громадськими організаціями, фізичними та юридичними особами в рамках публічного громадського обговорення проєктів нормативно-правових актів відповідно до Порядку проведення консультацій з громадськістю з питань формування та реалізації державної політики (далі — Порядок), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 3 листопада 2010 р. № 996.

З аналізу Порядку випливає, що здійснення цієї експертизи здійснюється через застосування таких форм як публічне громадське обговорення, електронні консультації з громадськістю (безпосередні форми) та вивчення громадської думки (опосередкована форма), зважаючи на орієнтовний план проведення консультацій з громадськістю розробника нормативно-правових актів або за ініціативою об'єднань громадян.

Особливою формою проведення консультацій з громадськістю серед названих Порядком є публічне громадське обговорення, зважаючи на вимоги в частині обов'язковості його проведення щодо окремих проєктів нормативно-правових актів. Результати публічного громадського обговорення оприлюднюються в засобах масової інформації з обґрунтуванням прийнятого рішення та відхилення альтернативних пропозицій.

Як свідчить діаграма (рис. 1), найбільша кількість нормативно-правових актів, винесених на громадське обговорення припадає на 2014, 2015 роки (1753, 1757) [8].

Водночас згідно інформації наведеної на сайті "Громадянське суспільство і влада" в розділі "Консультації з громадськістю" відомості щодо проведення громадської експертизи в рамках громадського обговорення відсутні [8].

Таким чином, і громадська антидискримінаційна експертиза не використовується представниками громадянського суспільства як можливість оцінювати

проєкти нормативно-правових актів органів публічного управління з метою визначення їх відповідності суспільним потребам.

Щодо громадської експертизи діяльності органів публічного управління, то за інформацією Урядового порталу "Громадянське суспільство і влада" в її межах також може відбуватися оцінка ефективності нормативно-правових актів цих органів. Для прикладу у 2021 році проведено громадську експертизу рішень та пропозицій НАДС щодо формування та реалізації політики оплати праці державних службовців, у тому числі щодо їх ефективності [3]. За результатами розгляду експертних пропозицій громадської організації "Східноукраїнський центр громадських ініціатив" у рамках проведення громадської експертизи діяльності, НАДС було запропоновано розробити та внести відповідні зміни до нормативно-правових актів [3].

Водночас попри складнощі правового регулювання процедур проведення громадських експертиз нормативно-правових актів (їх проєктів) громадській проявляє зацікавленість у цьому процесі. На нашу думку, потенціал громадських експертиз як засобу оцінки ефективності нормативно-правових актів (їх проєктів) є високим.

Водночас попри складнощі правового регулювання процедур проведення громадських експертиз нормативно-правових актів (їх проєктів) громадській проявляє зацікавленість у цьому процесі. На нашу думку, потенціал громадських експертиз як засобу оцінки ефективності нормативно-правових актів (їх проєктів) є високим.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

Громадську експертизу проєктів та чинних нормативно-правових актів слід розуміти як формально обумовлену оцінку інститутами громадянського суспільства цих актів щодо їх відповідності суспільним потребам і законодавчим вимогам, та надання відповідних пропозицій щодо їх удосконалення.

З метою оцінки ефективності проєктів та чинних нормативно-правових актів органи публічного управління та громадянське суспільство повинні бути зацікавлені у використанні громадської антикорупційної експертизи, громадської антидискримінаційної експертизи та громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади. Водночас, як свідчить інформація з сайту "Громадянське суспільство і влада", рівень використання громадськістю цих інструментів оцінки, в тому числі ефективності актів органів публічного управління, є доволі низьким або ж інформація про його використання взагалі відсутня.

З метою більш активного використання громадськістю громадських експертиз та громадської оцінки діяльності органів публічного управління, в межах яких відбувається оцінка ефективності їх актів, доцільним є внесення змін до чинного законодавства в частині: затвердження методичних рекомендацій з проведення цих експертиз та врахування їх результатів органами публічного управління, забезпечення оприлюднення всіх варіантів проєктів нормативно-правових актів органів публічного управління або ж лише остаточного, що буде передаватися на голосування (Кабінету Міністрів Ук-

раїні, відповідній раді) чи на підпис керівнику ЦОВВ або ж голові місцевої державної адміністрації; забезпечення оприлюднення результатів експертиз разом з проектом акта.

Доцільність активізації процесу проведення громадських експертиз зумовлюється необхідністю підвищення ефективності активів органів публічної влади, що у своє чергу також сприятиме діалогу "орган публічної влади" — "громадянське суспільство", зміцненню довіри суспільства до суб'єкта владних повноважень, що може стати предметом подальших наукових досліджень.

Література:

- Атаманчук Г.В. Теория государственного управления: курс лекций. 2-е изд., стер. Москва: Омега-Л, 2006. 578 с.
- Вітвіцький С. Громадська експертиза в умовах розвитку громадянського суспільства. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&image_file_name=PDF/urid_2014_1_3.pdf
- Громадська експертиза рішень та пропозицій НАДС щодо формування та реалізації політики оплати праці державних службовців. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/gromadska-ekspertiza-rishen-ta-propozicij-nads-shchodo-formuvannya-ta-realizaciyi-politiki-oplati-praci-derzhavnih-sluzhbovciv>
- Ємельяненко К. С. Позитивістський та соціологічний підходи до розуміння ефективності правового регулювання. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&S21P03=FILA=&S21STR=Chauu_2013_2_11
- Звіт про результати проведення антикорупційної експертизи нормативно-правових актів та проектів нормативно-правових актів Міністерством юстиції України. URL: https://minjust.gov.ua/uncorrupt_exp/zvit_pro_rez_ancorrupt_npa
- Індекс прийняття корупції — 2020. Transparency International Ukraine. URL: <http://cpi.ti-ukraine.org/#/>
- Інформаційно-аналітичні матеріали. URL: <https://www.kmu.gov.ua/gromadskosti/gromadyanske-suspilstvo-i-vlada/gromadski-radi/informacijno-analitichni-materiali>
- Інформаційно-аналітичні матеріали. URL: <https://www.kmu.gov.ua/gromadskosti/gromadyanske-suspilstvo-i-vlada/konsultaciyi-z-gromadskisty/informacijno-analitichni-materiali>
- Лисенко М.О. Антикорупційна експертиза нормативно-правових актів як засіб забезпечення законності в правотворчій діяльності органів виконавчої влади. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&S21P03=FILA=&S21STR=dip_2014_66_17
- Літвінов О.В. Досвід проведення громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади в Україні. URL: <http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2010-01/10lovvu.pdf>
- Лютюк О.С. Громадянське суспільство як чинник євроінтеграції в Україні. URL: http://lclaw.knu.ua/index.php/arkhiv-nomeriv/1-2-2013/item/download/23_17e8cdd9d0b6c4dd103a65ecf459000a
- Наливайко Л.Р. Громадська експертиза як форма громадського контролю: проблеми теорії та практики. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&image_file_name=PDF/Unzap_2014_2_5.pdf
- Нестерович В.Ф. Конституційно-правові види громадської експертизи в Україні. URL: <http://maup.com.ua/assets/files/expert/2/konstitucijno-pravovi-vidi-gromadskoi-ekspertizi-v-ukraini-2.pdf>
- Онищенко Н.М. Соціальна та юридична ефективність законодавства / Н.М. Онищенко, С.В. Бобровник // Законодавство: проблеми ефективності. Київ, 1995. С. 13—27.
- Онищук І.І. Способи підвищення якості та ефективності впливу інститутів громадянського суспільства на нормо проектування органів виконавчої державної влади. URL: http://journals.urau.ua/sr_law/article/download/149740/154123
- Рибікова Г.В. Основні підходи до оцінки ефективності реалізації правових норм / Г.В. Рибікова, М.В. Колесник // Порівнял.-аналіт. право. 2014. № 8. С. 19—22.
- Ставлення громадян до запровадження ринку землі та скасування мораторію на купівлю-продаж землі сільськогосподарського призначення (вересень 2020 р.) URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/stavlenia-gromadian-do-zaprovadzhennia-rynku-zemli-ta-skasuvannia-moratorii-na-kupivliuprodazh-zemli-silskogospodarskogo-pryznachennia-veresn-2020r>
- Тарахович Т.І. Ефективність правового регулювання. URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/8235/Tarakhonich_Efektynist.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Теплюк М.О. Ефективність дії закону та умови її забезпечення: окремі питання теорії / М. Теплюк // Юридична Україна. 2013. № 12. С. 32—41. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/urykr_2013_12_8
- Хабарова Т.В. Громадська експертиза діяльності органів державної влади як засада протидії корупції URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&S21P03=FILA=&S21STR=VKhIPR_2015_1151_19_61
- Хабриева Т.Я. Формирование правовых основ антикоррупционной экспертизы нормативно-правовых актов. URL: <https://cyberleninka.ru/article/v/formirovanie-pravovyh-osnov-antikorrupsionnoy-ekspertizy-normativnyh-pravovyh-aktov>
- Шунін М.К. Громадська експертиза, як одна з форм участі громадян у прийнятті політичних рішень. URL: https://toro.org.ua/ge_yak_odna_iz_form_uchasti_gromadyan

References:

1. Atamanchuk, H.V. (2006), *Teoriya hosudarstvennoho upravleniya* [The theory of public administration], Omeha-L, Moscow, Russia.
2. Vitvits'kyj, S. (2014), "Public expertise in the context of civil society development", available at: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Unzap_2014_2_5.pdf (Accessed 10 Sept 2021).
3. National Agency of Ukraine for Civil Service (2021), "Public examination of decisions and proposals of the NAPS on the formation and implementation of remuneration policy for civil servants", available at: <https://www.kmu.gov.ua/news/gromadska-ekspertiza-rishenta-propozicij-nads-shchodo-formuvannya-ta-realizaciyi-politiki-oplati-praci-derzhavnih-sluzhbovciv> (Accessed 10 Sept 2021).
4. Yemel'ianenko, K.S. (2013), "Positivist and sociological approaches to understanding the effectiveness of legal regulation", available at: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&S21P03=FILE=&S21STR=Chauu_2013_2_11 (Accessed 10 Sept 2021).
5. Ministry of Justice of Ukraine (2021), "Report on the results of anti-corruption examination of normative legal acts and draft normative legal acts by the Ministry of Justice of Ukraine", available at: https://minjust.gov.ua/uncorrupt_exp/zvit_pro_rez_ancorrupt_npa (Accessed 10 Sept 2021).
6. Transparency International Ukraine (2021), "Corruption Acceptance Index - 2020", available at: <http://cpi.ti-ukraine.org/#/> (Accessed 10 Sept 2021).
7. Government portal (2021), "Information and analytical materials", available at: <https://www.kmu.gov.ua/gromadskosti/gromadyanske-suspilstvo-i-vlada/gromadski-radi/informacijno-analitichni-materiali> (Accessed 10 Sept 2021).
8. Government portal (2021), "Information and analytical materials", available at: <https://www.kmu.gov.ua/gromadskosti/gromadyanske-suspilstvo-i-vlada/konsultaciyi-z-gromadskisty/informacijno-analitichni-materiali> (Accessed 10 Sept 2021).
9. Lysenko, M.O. (2014), "Anti-corruption examination of normative legal acts as a means of ensuring legality in law-making activity of executive bodies", available at: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&S21P03=FILE=&S21STR=dip_2014_66_17 (Accessed 10 Sept 2021).
10. Litvinov, O.V. (2010), "Experience of conducting public examination of the activities of executive bodies in Ukraine", available at: <http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2010-01/10lovvvu.pdf> (Accessed 10 Sept 2021).
11. Lotiuk, O.S. (2013), "Civil society as a factor of European integration in Ukraine", available at: http://lclaw.knu.ua/index.php/arkhiv-nomeriv/1-2-2013/item/download/23_17e8cdd9d0b6c4dd103a65ecf459000a (Accessed 10 Sept 2021).
12. Nalyvajko, L.R. (2014), "Public expertise as a form of public control: problems of theory and practice", available at: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Unzap_2014_2_5.pdf (Accessed 10 Sept 2021).
13. Nesterovych, V.F. (2018), "Constitutional and legal types of public expertise in Ukraine", available at: <http://maup.com.ua/assets/files/expert/2/konstitucijno-pravovi-vidi-gromadskoi-ekspertizi-v-ukraini-2.pdf> (Accessed 10 Sept 2021).
14. Onyschenko, N.M. and Bobrovnyk, S.V. (1995), *Zakonodavstvo: problemy efektyvnosti* [Social and legal effectiveness of legislation], Kyiv, Ukraine, pp. 13—27.
15. Onyschuk, I.I. (2018), "Ways to improve the quality and effectiveness of the influence of civil society institutions on the design norm of executive bodies of state power", available at: http://journals.uran.ua/sr_law/article/download/149740/154123 (Accessed 10 Sept 2021).
16. Rybikova, H.V. and Kolesnyk, M.V. (2014), "The main approaches to assessing the effectiveness of the implementation of legal norms", *Porivnial.-analit. pravo*, vol. 8, pp. 19—22.
17. Razumkov Centre (2020), "Attitude of citizens to the introduction of the land market and the abolition of the moratorium on the purchase and sale of agricultural land (September 2020)", available at: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/stavlennia-gromadian-do-zaprovadzhennia-rynku-zemli-ta-skasuvannia-moratoriu-na-kupivliuprodazh-zemli-silskogospodarskogo-pryznachennia-veresh-2020r> (Accessed 10 Sept 2021).
18. Tarakhovych, T.I. (2004), "Effectiveness of legal regulation", available at: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/8235/Tarakhonych_Efektyvnist.pdf?sequence=1&isAllowed=y.1 (Accessed 10 Sept 2021).
19. Tepluk, M.O. (2013), "The effectiveness of the law and the conditions of its provision: some issues of theory", *Yurydychna Ukraina*, vol. 12, pp. 32—41, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/urykr_2013_12_8 (Accessed 10 Sept 2021).
20. Khabarova, T.V. (2015), "Public examination of the activities of public authorities as a basis for combating corruption", available at: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&S21P03=FILE=&S21STR=VKhIPR_2015_1151_19_61 (Accessed 10 Sept 2021).
21. Khabryeva, T.Ya. (2009), "Formation of the legal framework for anti-corruption expertise of regulatory legal acts", available at: <https://cyberleninka.ru/article/v/formirovanie-pravovyh-osnov-antikorrupcionnoy-ekspertizy-normativnyh-pravovyh-aktov> (Accessed 10 Sept 2021).
22. Shunin, M.K. (2010), "Public expertise as a form of citizen participation in political decision-making", available at: https://toro.org.ua/ge_yak_odna_iz_form_uchasti_gromadyan (Accessed 10 Sept 2021).

Стаття надійшла до редакції 13.09.2021 р.